

ДРУГА СВІТОВА: НЕВІДОМІ СТОРІНКИ

Яків Ковалець

•

ВІД ОБОЛОННЯ ДО ЧОРНОБИЛЯ ЗЕМЛЯ УСІЯНА КІСТЬМИ

Біографія та історія 8-ї дивізії, яка входила до складу 13-ої армії Пухова, дуже тісно пов'язані з визволенням Чернігівської і Київської областей. Подивимось розкладку сил тодішньої Червоної Армії на рубежі Чернігівщини. Її у вересні почали визволяти війська Центрального фронту. Напрямок головного удару на Новгород-Сіверський мала зробити 65-а армія Батова, допоміжний удар готувала 60 армія Черняхівського.

На правому фланзі йшла згадана 13-а армія, до складу якої входили 8 і 74 дивізії. Ближче до центру діяла 48 армія Романенка. Наступали також дві армії Воронезького фронту (38 — Чибісова, 40 — Москаленка). І перші бойові дії не приносили бажаного успіху. Зокрема, бій за переправи війська 48, 65 армій і частини сил 2 дивізії, як згадує командуючий Центральним фронтом Рокоссовський, не дали необхідних результатів. Зокрема, 48 армія переправила на західний берег 6 стрілецьких дивізій (без стрілецького полку), але розширити плацдарм не вдалося і через те армія ще не могла приступити до будівництва мостів через Десну для переправи артилерії. А 65 армія переправила на західний берег 4 стрілецькі дивізії і 2 стрілецькі полки. Розширити плацдарм на західному березі також не вдалося.

І, як підсумовував Рокоссовський, досвід боїв за переправи показував, що для розвитку успішного наступу на цій ділянці фронту потрібні додаткові сили і підтримка. І буде передбачено введення 61 армії між 65 і 13 арміями і забезпечено подальший наступ 4 артилерійським корпусом.

Отже, 65 армія на напрямку головного удару в районі Новгород-Сіверського успіху не мала, зазнала великих втрат. А 60 армія Черняхівського, перед якою німці ще на Курській дузі зняли значну силу своїх військ, зайняла Конотоп і рушила на Чернігівщину.

В зв'язку з успіхом цієї армії командування Центральним фронтом вирішує змінити напрям головного удару.

І форсування Десни тепер планується провести не під Новгород-Сіверським, а в районі Коропа. І ось тут починається жертвний хід

13 армії, зокрема, її двох дивізій 8 і 74. Спішним порядком її перекидають з-під хутора Михайлівського під Короп.

74 дивізія Казаряна виконує наказ по форсуванню Десни. І 8 дивізія замість того, щоб за попереднім планом виходити до Дніпра, має йти на підмогу 74 дивізії і теж форсувати Десну.

Ці дві дивізії входили до 15 стрілецького корпусу. Ось як говориться про розгортання дій на Оболонському напрямку у донесенні штабу 15-го стрілецького корпусу військової раді 13 армії.

Війська цього корпусу, не маючи спеціальних інженерних засобів для переправи, під сильним артилерійським і мінометним вогнем противника, а також відбиваючи його неодноразові контратаки, з боєм форсували Десну в трьох пунктах на фронті 20 кілометрів, де ширина ріки досягає понад 100 метрів, зайняли Оболоння, Гуту, Конятин, Змітнів.

Ще в донесенні підкреслювалось, що була обмежена артилерійська підтримка, але форсування відбулося — і плацдарм узятий. І було сказано, що знищено не менше 800 солдат і офіцерів ворога, також вказувалося на ряд знищеної і захопленої техніки, скількох фашистів взято в полон, представлено до нагороди наших воїнів і командирів. Серед них і командир 151 стрілецького полку 8 дивізії полковник Миرونюв.

В іншому донесенні начальника політвіддлу 13 армії начальнику Політуправління Центрального фронту про бойові дії на Оболонському плацдармі іде більш детальна характеристика обстановки. Про запеклість боїв свідчить той факт, що, як видно із донесення, половина Оболоння перебуває у противника, половина у нас. І тут же іде звіт про те, що тільки за один день 12 вересня частинами 8 стрілецької дивізії знищено понад 200 німців, 1 танк, 5 кулеметів, 20 повозок з вантажем, склад з боеприпасами. А за 4 дні частинами армії знищено 1400 німецьких солдатів і офіцерів, взято в полон 110 гітлерівців, підбито 12 танків, 10 гармат, 28 кулеметів, захоплено 9 гармат, 15 кулеметів, 18 автоматів, 36 коней та інше військово майно. А які втрати у нас? Про це у згаданих донесеннях не пишеться. Чому? Правда повинна бути всебічною. В архівних даних, якими володіє чернігівський краєзнавець В. Д. Драгунов, мовиться, що той же 15 корпус із 8 і 74 дивізіями за короткий час втратив убитими і пораненими понад 1000 чоловік.

А тепер звернемося до журналу бойових дій 8 дивізії, який зберігається в Подольському військовому архіві Міністерства оборони Росії. Ведеться детальний опис її 310, 151, 229 стрілецьких полків, які 8 вересня здійснили марш у район форсування Десни на територію Коропського району. Зокрема, 310 полк долав водний рубіж в районі Лисої Гори, що неподалік від Оболоння, 151 полк ішов на Риботин. На рубежі Лиса Гора — Гута зійшовся з ворогом 229 полк.

А потім усе, як кажуть, перемішалось. Вода і ці села горіли в пекельному вогні. І досі в деревах, які стоять на оболонських схилах, знаходять у корі, в стовбурах кулі, осколки снарядів. Скільки полягло тут воїнства — мабуть, і не злічити. І як вірити тим цифрам, які подаються в архіві? Читаємо, що 151 полк 12 вересня увірвався в гай, на південний схід від Гуті і до 17.00, завдаючи противнику великих втрат, потіснив його і вийшов на рубіж, що за 300 метрів південніше дороги Оболоння — Гута. І далі подаються втрати полку за вчорашній день, тобто за 11 вересня — 33 убитих і 88 поранених.

А поруч зразу ж цифри втрат фашистів, очевидно, за кілька днів, яких завдав ворогу уже не один 151 стрілецький полк, а вся 8 дивізія. Про це ми говорили вище, подаючи звіт політвідділу 13 армії Політуправлінню Центрального фронту.

Переконуємося, що політвідділи ось таким чином уміли піднести у вищі інстанції вигідну, але не зовсім вірну інформацію.

Досить вільно оперували тими цифрами і у верхніх ешелонах. Відомий-бо факт: по закінченні війни Сталін попросив Вознесенського, тодішнього голову Держплану, підрахувати кількість загиблих. І коли Сталіну подали цифру майже 15 мільйонів, він подивився на неї і сказав «многогато». І доводилось тоді оперувати цифрою 7 мільйонів. Чи не тому ми і до сих пір рахуємо свої втрати і ніяк не дорахуємось. І скільки ще безіменних одиничних і братських могил, полів і боліт, засіяних кістками.

Та повернемося до 8 дивізії. Безперечно, треба говорити про її виключний героїзм, що виявили бійці при визволенні нашої області, зокрема, Коропського, Борзнянського, Чернігівського, Куликівського районів. Багатьом солдатам і офіцерам були вручені високі нагороди. А командир дивізії П. М. Гудзя за форсування Десни і Дніпра було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Також це високе звання було присвоєно нашому земляку, уродженцю села Наумівки Корюківського району, командир 229 полку М. Т. Лучку.

Перелік подвигів бійців і командирів дивізії, її полків можна продовжувати. Їх дуже багато. Вони здійснювались на кожному метрі просування цієї дивізії по многотраждальній Чернігівській землі.

Але її ряди поріділи тут більше, ніж на половину. Ким її поповнювати? Адже попереду нові бої — форсування Дніпра, Прип'яті. І замість тих убитих набирали поповнення із нашої області. Уявіть, який це був набір. Абсолютно ненавчені сільські хлопці. І ставлення до них було не завжди прихильне. Мовляв, десь відсиджувалися в окупації, тепер ми вас навчимо, як воювати. А навчали — «з корабля на бал». Навіть не обмундирувавши і не завжди давши гвинтівку в руки, кидали в бій. Кажали — хай зброю дістають в бою.

І скільки їх полягло, таких ненавчених, напівозброєних, в сільських картузах і куфайках. І який їм вівся облік. Мабуть, ніякого. І після війни сільські жителі говорили, що місця тих боїв, які вела 8-а дивізія, були усіяні тілами молодих хлопців у сільському одязі із торбинами за плечима. А житель із села Тростянки Борзнянського району Д. Гордієнко згадував, що їхня рота другого батальйону із 151 полку після боїв під Карпилівкою втратила 117 бійців, живими залишилось лише 9 чоловік.

Про це та інші часом не виправдані жертви з болем згадує голова бюро Чернігівської групи ветеранів колишньої 8 стрілецької дивізії Д. М. Білецький, який мешкає у Бахмачі.

Розповідав мені працівник військкомату В. Ф. Борисенко про одну маршову роту в цивільному одязі, яка потрапила під фашистський обстріл під Бобровицею і вся загинула безіменно, немає жодних відомостей, хто похований у братській могилі. Вищезгаданий Д. М. Білецький доповнює всі ці розповіді, які, звичайно, не відтворюють повністю усіх картин військового життя, іще ось таким різючим фактом: тоді був відмінений поіменний облік наших втрат.

Чому так? І хто дасть відповідь на це запитання?

Як же брали таких цивільних у дивізію? Кажуть, що для цієї справи призначались якісь польові військкомати. Але де, при яких підрозділах вони організовувались, поки що невідомо. І хто знає, чи є про них якісь дані в архівах. Може, вони вели якийсь облік загиблих. Хоча в це важко віритись при тому ставленні, яке було в армії.

А тим часом про подібний набір на маршах є чітке конкретне пояснення у книзі «З бою в бій» Батова. В ній говориться, що військо-

вим було заборонено робити призов із мирного населення. Такі були протиріччя.

Зустрівся у Чернігові з секретарем бюро Чернігівської групи ветеранів колишньої 8-ї стрілецької дивізії Ф. І. Ткаченком. Родом він із Лосинівки Ніжинського району. Після закінчення школи перед війною працював у колгоспі, листоношею. А як почалася війна, зразу був мобілізований на фронт. Але потрапив у оточення, потім — у партизанський загін Стратилата.

І вже, як партизана, його брали у наступаючі війська. Кілька днів його і таких, як він, навчали у Андріївці Чернігівського району азам військового ремесла, потім дали білизну, куфайку, штани, ботинки і — форсувати Прип'ять. Потім — Тернопільщина. Там він одержить тяжке поранення. А з його роти після форсування Прип'яті взяття Чорнобиля та інших міст залишиться всього два бійці.

Спогади, спогади. Вони — в архівах, але ще і на вустах тих, які вижили усім смертям на зло. І вважається, що уся правда в архівах, що з них можна дізнатись усе про війну. Але не треба відкидати і оці народні спогади. І, може, окрім офіційної статистики, що в архівах, треба вести і народну статистику. Вона багато чого розкаже і нинішнім, і майбутнім поколінням.

